

két publicisztikai kötet jelent meg, nem is számítva a sorozaton kívül kiadott *Írói arcképek* két kötetét, a „színes írások”-ként emlegetett két válogatást (*Pest-Budai séták*, *Magyar tájak*) és ifjúsági írásait. Szauder megkísérelte ugyan a regényekre való kitekintést amikor Krúdy művészetének fejlődési irányzatát vázolja, ez azonban sajnós csak halvány érintése a problémáknak. Különösen sajnáljuk Krúdy rendkívül intenzív, szinte áttekinthetetlenül gazdag publicisztikai munkásságának mellőzését a Krúdy-kép kialakításában. A novellás-kötetekéhez képest nem eléggé igényesek a publicisztikai kötetek utószavai. A *Pesti levelek* szerkesztői, Tóth Lajos és Udvarhelyi Dénes egyenesen kettéválasztják Krúdy szépiroí és publicisztikai tevékenységét, mintha Krúdyban az 1910-es évek elején, a *Pesti levelek* megindulásakor már külön vált volna a szépiró és a publicista. Szerintük politikai, társadalmi élményeit, általában a világról való véleményét Krúdy

cikkeiben mondja el, míg novelláiban, regényeiben ettől úgyszólván függetlenül magát, a múlt álomvilágába merül. „Csak Ady-nak adatott meg — írják — hogy újságíróként hangja rokon a költészetével, Krúdynál sajátos visszhang a publicisztika, epikai műveivel való párbeszéd” (614. l.). A valóságban ennek éppen az ellenkezője igaz. Novelláiban és regényeiben úgyszólván önéletrajzi élmények és riportanyag (társadalmi élmények) ötvöződnek sajátos módon.

Sajnos, a regénykötetek utószavaiban már törekvés sincs az irodalomtörténeti értékelésre. De az sem volt szerencsés, hogy a *Hét bagoly* sorozatbeli kiadása a már említett 1954-es Sőtér-tanulmány változatlan szövegével jelent meg, hiszen azóta az irodalomtörténeti és esztétikai szemlélet, s Krúdy helyének kijelölése is sokban realisabbá és hitelesebbé változott.

Seres József

Gogolák, Ludwig von: Beiträge zur Geschichte des slowakischen Volkes. Die Nationswerdung der Slowaken und die Anfänge der tschechoslowakischen Frage. (1526–1790). München, 1963. Verlag R. Oldenbourg. 265 S. (Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission. Bd. 7.)

A szerző Gogolák Lajos néven jólismert alakja volt a két háború közötti magyar történeti publicisztikának. Pályáját annak idején Szeffű Gyula tanítványaként kezdte; mint szláv szakértő munkatársa volt a *Magyar Szemlének*, cikkei és könyvei mindenben megfelelték annak az irányzatnak, amely a nemzetiségi kérdés megítélésében az 1945 előtti Magyarországon uralkodott. Legújabb munkáján még a felszabadulás előtt kezdett dolgozni; eredetileg magyarul írta meg, és mikor 1956 októbere után elhagyta az országot, magával vitte a még le nem zárt kéziratot. Mindezt történeti bevezetésként azért szükséges előre bocsátani, mert a Gogolák Lajos legújabb könyvében feltárt anyag és a mű szelleme nem érhető meg nélküle.

Ami az anyagot illeti, a jegyzeteket átlapozva nem nehéz megállapítani, hogy a felhasználott irodalom az 1950-es évektől hézagoss, 1958 után megjelent közlemény már szóba sem kerül benne. Ez a tény nem éppen kedvező színben tünteti fel az 1963-ban megjelent könyvet; még akkor sem, ha a szerző szórányosan bécsi kéziratot anyagot is beledolgozott pótlólag (pl. Hugo Blotius levelezése).

Az eleve hiányos anyagot rendszerező koncepcióban a figyelmes olvasó két hatást különböztethet meg. Az első Szeffű Gyula

történetírására vezethető vissza, melynek befolyása az alkalmilag elszórt bíráló megjegyzések ellenére is elég erőteljesen érvényesül. De nehéz is lett volna Szeffűn túljutnia a szerzőnek, aki az 1945 utáni magyar történetírásról tudomást venni is alig akar, eredeti gondolatai pedig a régi Magyarország történetéről nemigen vannak. Az elavult alaprétegre 1956 után a szempontok új csoportja telepedett: erre utal Gogolák a könyv előszavában, amikor Fritz Valjavecnak és Harold Steinackernak mond köszönetet, mert állandó segítségükkel nagyvonalúan támogatták a munka végső formába öntésében. Nyilvánvalóan ez a két nyugatnémet tudós volt az, aki megadta a szerzőnek a publikálás lehetőségét; ami a feldolgozás módját illeti, kettejük közül — 1945 utáni munkásságukat ismerve — Steinacker volt az, aki sokat nyújtott.

Steinacker Gogolák könyvével egyidőben adta ki válogatott tanulmányainak és előadásainak gyűjteményét *Austro-Hungarica* címmel. A kötetből ritkán megfigyelhető világossággal bontakozik ki az a hivatástudatnak nevezett német törekvés, amely Délkelet-Európa (kb. a régi monarchia Lajtán-túli része) államait és népeit politikai, gazdasági és kulturális függőségbe akarja kényszeríteni a Közép-Európával azonosított németiséggel szemben. A hatalmi aspirációkat támogató történeti és kultúrtörténeti elmélet alaptézisei egészen röviden abban foglalhatók össze, hogy a jelzett területen nyelvi és nemzeti határokat vonni nem lehet, nyugati értelemben vett nemzeti államokat fenntartani merő képtelenség; Délkelet-Európa stabilizálása csak valamiféle német felügyelettel, köz-

ponti szervezéssel valósítható meg; a német szupremáciát ne utolsó sorban az indokolja, hogy a táj művelődési tekintetben a kontinens egyik elmaradott zónája, melybe a szellemi javak a nyugatról keletre vivő „kulturális lejtőn” gördülnek, és nem kétséges, hogy Délkelet-Európa népei csaknem mindent a lejtő tetején, álló németeknek köszönhetnek.

Nem állítható, hogy Gogolák a szlovák nemzetté válás történetének ábrázolásában különösebb ötletességgel alkalmazta a teóriát. Első lépésként a régi Magyarországnak azt a részét, amelyet túlnyomóan szlovákok népesítettek be, lehetőleg elválasztja az ország többi tájától. Az elkülönítés érdekében az egykori Felvidék több nyelven (magyar, szlovák, német) egyformán beszélő és író nemesiségét a szlovákságba kebelezi be, a Tiszavidékieket és az erdélyieket durva, erőszakos rebelliseknek minősíti, a Dunántúlról nem beszél. Ezután a csehek és szlovákok között úgy húz határvonalat, hogy a két nép összekapcsolását a cseh kulturális és politikai imperializmus számlájára írja. Miután pedig a szlovák népet a maga történeti és kulturális körülményeiből kiszakította, az így nyert absztraktnak egyedül domináló német hatás alá helyezi, melyet a felvidéki német városoktól, Ausztriától és a Birodalomtól egyformán származtat.

A szerző könyvének jegyzeteiben élesen bírálja a nemzetiségi kérdéssel foglalkozó 1945 előtti magyar irodalom nacionalista szemléletét. Néhány helyen kifejezetten ellenszenvet elárulva támad egyes ma is alkotó kutatók ellen, akik a háború befejezése óta más értelemben írnak mint korábban. Gogolák azonban újabb műveiket szóba se hozza, és ezért megjegyzései a rosszindulatú tudományos hitelrontás minden ismérvét kimerítik. Az 1945 utáni magyar szakirodalommal vagy egyáltalán nem foglalkozik, vagy az egészet néhány felületes, elfogult, sőt ellenséges mondattal intézi el, amelyek azonban a lényegét nem érintik.

Ludwig von Gogolák könyve a tudományt semmivel nem vitte előbbre. Tudjuk, hogy a szerző felfogása nem azonosítható a nyugat-német tudományos közvéleménnyel, nem nevezhető még a Délkelet-Európa-kutatók körében sem általánosan uralkodó nézetnek. Sajnálatos, hogy a Südostdeutsche Historische Kommission 1963-ban vállalkozott a könyv kiadására, mert nem tett jó szolgálatot vele a Szövetségi Köztársaság és Délkelet-Európa között lassan kifejlődőben levő kulturális kapcsolatok erősítésének.

Tarnai Andor

Berkovits Ilona: Zichy Mihály élete és munkássága (1827–1906). Bp. 1964. Akadémiai K. 381 I. CXLIII t.

Az oly ellentmondásos, s művészi erőnyeit a múltban sokszor kétkedéssel kommentált

Zichy-életmű arányaiban is tiszteletet parancsoló feldolgozását adja Berkovits Ilona monográfiája. Zichy talán nem tartozott a magyar festészet számottevő hagyományt is jelentő „nagy” művészei közé, de jogosnak érezzük Berkovits Ilona monográfiájának olykor apologetikus szándékát, a Zichy művészetét a megérdemelnél kevésbé méltányló szakirodalommal szemben.

A fiatalon Oroszországba kerülő, s a cári udvar hivatalos festői-rajzolói megbízatásait teljesítő Zichy bár törvényszerűen kiszakadt a hazai művészeti fejlődés folytonosságából, de az itthoni, hazai élmények, eszmények is színezték sajátos művészetét. Különösen a szabadságharcot megelőző évtized hangulatának továbbélése érezhető csaknem egész pályafutásán.

Zichy az egyetlen olyan jelentős művészünk, akinek életművében nem a tulajdonképpeni eredeti festői alkotások jelentik munkásságának gerincét, s egyben a rangosabb teljesítményt is, hanem a képzőművészet szem pontjából másodlagosabb, az irodalmi művekhez tapadó illusztrációs munkássága. Eredeti festői kompozíciói erőtlenebbek, mintha nem tartanának meggyőző kontaktust a korabeli művészeti törekvésekkel, s ezek kissé egyoldalúan, a már túlhaladott romantika jegyében fogantak, nem kevés teátrálítással. Igazi sikert festményeivel nem is tudott elérni.

Zichy művészi alkata, kivételes rajzkészsége, de hivatása, a cári megbízatások is (melyek az udvari események illusztrálását követelték) szinte predestinálták irodalmi művek rajzbeli megjelenítésére.

Zichy valamennyi főnmaradt, irodalmi alkotáshoz kapcsolódó rajzát első ízben Berkovits Ilona könyve ismerteti, nem egyszer polemizálva régebbi kommentárok egyes megállapításaival. Petőfi, Arany, Madách, Garay műveit jeleníti meg rajzaiban Zichy, Zrínyi eposzáinak és Vörösmarty *Zalán futásának* az illusztrálását is tervezte, de ezek a tervek nem valósultak meg.

Zichy nem a szó eredeti értelmében illusztrál, nem egyszerűen csak beleéli magát az illusztrálásra kiválasztott mű világába (természetesen már az is állásfoglalás, hogy miről készít egyáltalán illusztrációt), hanem legtöbbször az adott mű jelentésén módosít is valamelyest; vagy a maga felfogásához hajlítva az irodalmi alkotás tartalmát, vagy kiemelve az írott szöveg egyes részleteit, máskor pedig (1. Arany balladáinak illusztrációit) a szöveg kimondatlan sejtéseit is látványra varázsolja. Zichy ezzel a módosító eljárással tulajdonképpen vét az illusztrálás alaptörvénye ellen, de ez csak hasznára van rajzainak, hiszen eredeti gondolkozását is tükrözhetik, s valójában mégsem túlságosan távolodnak el a kiválasztott irodalmi művek világától.